Interviu

CHRISTIAN TĂMAȘ: „DACĂ FILOSOFUL SE VA RETRAGE ÎNTR-UN VÂRF DE MUNTE, SINGUR CU IDEILE LUI, VA FI, PROBABIL, NEFERICIT”

Interviu realizat de Pușa Roth

fragmente

Pușa Roth

Dramaturg, prozatoare, ziaristă
Membră a Uniunii Scriitorilor din România

A tunci când te întorci peste „un timp, într-un timp favorabil”, adică la o idee, o carte, o persoană, înseamnă că timpul favorabil a rămas cu porțile deschise, motiv de a continua ceea ce atunci credeai că este definitiv rezolvat. Da, încep ca într-o poveste, căci viața în esența ei este o poveste, „o fantezie a timpului câștigat”, o luptă pentru timpul pierdut, un drum pe care uneori trebuie să te întorci, căci mereu mai este ceva de adăugat. Da, m-am întors la anul 1999, mai ales la o seară de iulie, cea de a doua a lunii lui cuptor, când am început dialogul [1] *cu un om deosebit, un om pentru care filosofia lumii era și a rămas un punct de sprijin și de cercetare, pentru care literatura, arta în general prezintă și reprezintă o prioritate zero. Atunci am început dialogul despre lume, despre cultură, carte, învățământ, traducere, adică despre cunoaștere. Interlocutorul meu de atunci și de acum este* ***dr. Christian Tămaș****, filosof, scriitor, cercetător, traducător, o personalitate complexă a lumii noastre, a culturii românești contemporane.*

[…] **Pușa Roth**: *În ziua de azi filosofia, ca și alte științe umaniste, nu mai are „greutatea” importanței sale, fiindcă oamenii sunt grăbiți, poate, zic și eu!, nu mai au bucuria lecturii, pentru că informațiile necesare se găsesc pe internet, de exemplu. Sigur, sunt mulți oameni interesați, dar sperați ca și mine că într-o zi, științele umaniste vor căpăta importanța de odinioară? Aș mai adăuga ceva. În perioada de pandemie, am remarcat că oamenii au revenit la carte, la bucuria lecturii, după un timp în care se vorbea despre declinul lecturii. Pe rețelele de socializare afli ce vrei și ce nu vrei, dar faptul că oamenii scriu și, mai ales citesc, lucrul acesta m-a bucurat nespus. Credeți într-o revenire serioasă sau ne vom relua, mulți dintre noi, mersul pe sârmă?*

Christian Tămaș

Christian Tămaș.: Nimic nu mai are și nu va mai avea importanța de odinioară, fiindcă lumea se schimbă și oamenii împreună cu ea. Și apoi, în foarte multe domenii, ce a fost de spus s-a cam spus. În plus, trăim într-o societate extrem de dinamică, pragmatică, tehnologizată

[1] Interviul a fost difuzat la Radio România Actualități, la emisiunea „Cum vă place”, 2 iulie 1999, ora 21.03. Pornind de la acest interviu, în 2006 a apărut volumul *Un dialog al timpului câștigat. Convorbiri cu filosoful Christian Tămaș* de **Pușa Roth**, prefață de Costin Tuchilă, Iași, Editura Ars Longa.

și specializată, unde totul este „măsurat, cântărit și împărțit” – dacă-mi este îngăduit să parafrazez cuvintele adresate de profetul Daniel regelui Balthasar –, după criterii cuantificabile. În ce privește revenirea la carte, după cum o numiți, din perioada de pandemie, cred că vă referiți la situația de la noi, unde am impresia că s-a citit mai mult din plictiseală, din cauza absenței tentațiilor pe care să-ți cheltui banii. Vorba francezului: *Faute de mieux, on couche avec sa femme*. Dar nu vreau în niciun caz să absolutizez. Au existat și destule persoane care s-au întors la bucuria lecturii, tocmai pentru că pandemia le-a permis să o facă, oferindu-le, poate, șansa unui stres mai redus legat de îndatoririle de serviciu și, poate, mai mult timp liber. Însă când lucrurile vor reintra cât de cât în normal, tare mă tem că situația va reveni în vechile tipare, ba, poate, va fi și mai rău, deoarece efectele economice și sociale ale acestei perioade bulversate sunt greu de anticipat

P. R.: *Domnule Tămaş, cum aţi ajuns la filosofia religiilor? Aţi simţit nevoia de a continua idei?*

Ch. T.: Poate mai mult pe aceea de a-mi da răspunsuri. Dacă stau bine și mă gândesc, totul a venit de la sine. Încă de mic citeam cărți care nu corespundeau vârstei mele, altele decât cele indicate în bibliografia școlară. La doisprezece ani i-am citit pe Shakespeare, mai puțin sonetele (nu eram deloc atras de poezia lirică) și pe Goethe. Au urmat, apoi, alții, nu vreau să-i înșir aici. La religii am ajuns abia după ce am început să citesc opera lui Mircea Eliade, care, grefată pe marea mea pasiune pentru istorie, mi-a fost de un real folos în dezvoltarea ulterioară. Aș putea spune că Eliade mi-a deschis o fereastră, dincolo de care am încercat în permanență să trec.

P. R.: *Ridicarea spre cer este, de fapt, o coborâre spre interiorul nostru, conştientă sau inconştientă?*

Ch. T.: Este, dacă cerul se află în noi sau, mai bine zis, dacă ajungem să conștientizăm faptul că el se află în noi, chiar dacă nu în aceeași măsură în fiecare, căci „mulți sunt chemați, dar puțini sunt aleși”. Uneori senin, alteori acoperit de nori mai mult sau mai puțin groși, cerul ne așteaptă să-l descoperim, iar noi ar trebui să-l căutăm mereu până și în cele mai neînsemnate aspecte ale existenței noastre. Dar, cred eu, păstrând întotdeauna în minte cunoscuta butadă a lui Blaise Pascal, pentru ca nu care cumva, căutând să fim îngeri, să devenim opusul lor.

P. R.: *Sunteţi preocupat şi de aspectele istorice ale religiilor, dar şi de cele filosofice? Şi aş vrea să reamintesc în acest sens o maximă semnată de marele scriitor francez Victor Hugo: „Filosofia este microscopul gândirii.”*

Ch. T.: Da, pentru că tare aș fi vrut să aflu de unde a pornit și încotro se îndreaptă totul. Spun „aș fi vrut” pentru că mi-am dat seama, ca și destui alții înaintea mea, că, poate, nu voi afla, de fapt, niciodată. Dar aceasta nu mă oprește să scormonesc în continuare, căci, chiar dacă sunt conștient de faptul că, poate, nu voi reuși niciodată să găsesc ceea ce caut, sunt la fel de conștient și de faptul că, în timpul căutărilor mele, ajung să descopăr o mulțime de alte lucruri – fragmente disparate făcând, până la urmă, parte din obiectul căutărilor mele –, pe care nu le-aș fi căutat pentru simplul motiv că, până a le fi găsit, nu știam nici măcar că există. Existența umană și toate elementele văzute și nevăzute care o înconjoară reprezintă o parte a unui puzzle inteligent, infinit și viu, care ni se descoperă atât cât vrea, făcând, de multe ori, dacă nu aproape întotdeauna, inutil microscopul despre care vorbea Hugo. De aceea, singurul lucru cu adevărat esențial în căutările mele este să zic și eu aidoma lui Bartimeu: *Domine, ut videam*.

P. R.: *Un filosof este prin excelenţă un om nefericit? Să folosim un termen mai aproape de noi, ceilalţi. Punându-vă această întrebare, am avut ca punct e plecare un citat din* ***Amurgul gândurilor*** *de Emil Cioran pe care îl reamintesc: „Filosofia este meditaţia poetică a nefericirii”.*

Ch. T.: Depinde care este scopul căutărilor sale și relația sa cu universul. Dacă se va retrage într-un vârf de munte, ca să zic așa, singur cu ideile lui, va fi, probabil, nefericit. Dacă va trăi în mijlocul lumii, fericirea sau nefericirea lui va depinde de cât de mult sau de puțin dispus va fi să accepte faptul că rolul lui este doar acela de a răspândi sămânța care i-a fost dată în grijă. Ce se va alege de aceasta după aceea nu mai e treaba lui. Dacă se va gândi sau va spera că vreuna va ajunge și în pământ bun, va fi fericit. Dacă, în schimb, se va gândi că, mai mult ca sigur, sămânța va cădea între spini, pe piatră ori va fi ciugulită de păsări, atunci va fi nefericit și își va pierde motivația de a o mai răspândi. În acest sens, îngăduiți-mi să vă spun o povestioară, lăsând la latitudinea cititorilor interpretarea ei: Se făcea că un senior atotputernic avea un bucătar, pe nume Antonio. Într-o zi, acesta i-a pregătit stăpânului său o ciorbă cu carne, iar resturile, rezultate în urma preparării, le-a aruncat în curte, unde se aciuaseră doi câini. Dulăii, văzând resturile, s-au repezit asupra lor, le-au înfulecat și au zis: „Mamă, ce bucătar bun e Antonio ăsta! Cât de grozavă e mâncarea lui!” În ziua următoare, în meniu era o ciorbă de legume. Antonio a pregătit-o și, la fel ca în ziua precedentă, a aruncat resturile în curte, unde câinii s-au repezit, din nou, asupra lor. Însă de-abia le-au luat în gură, că le-au și scuipat, zicând: „Aoleo, mamă! Ăsta-i bucătar?! Asta-i mâncare?!” Antonio, care avea darul de a pricepe limba dobitoacelor, i-a auzit și le-a replicat: „Stăpânului meu să-i placă mâncarea ce-o fac eu, că, de ce zic câinii, mă doare-n cot!”

P. R.: *De la filosofia religiilor să trecem, domnule Tămaş, la filosofia mării. Cum aţi descoperit marea?*

Ch. T.: Marea am descoperit-o în copilărie, dar atunci avea altă semnificație pentru mine. Cu mulți ani mai târziu, am redescoperit-o la Veneția, ziua, verde și scăldată în soare, apoi noaptea, tăcută și învesmântată în mantia albă a ceții. Apoi, în paginile poemelor irlandeze pe care le-am tradus, dar aceea era un alt fel de mare, filtrată prin ochii minții, nu

reală ca marea sau oceanul cu care m-am întâlnit de multe ori în ultimele două decenii și ceva. Este uimitor cât de multe îți poate spune marea, dacă ești gata să-i descifrezi toate registrele.

P. R.: *Prin ce definiți aceste registre?*

Ch. T.: Prin culoare. Dar și prin sunet, parte a sunetului creator de la începuturi, a sunetului vieții și al întrupării.

P. R.: *Filosoful are nevoie de mare ca să poată înțelege lumea?*

Ch. T.: Filosoful? Nu știu. Eu, da. Dar poate nu pentru a înțelege lumea, ci universul. Marea este o replică a fluidului cosmic, a fluidului generator și regenerator prin care plutim, în fragila noastră arcă, în căutarea sensurilor pe care, în ciuda zbaterilor, nu le-am găsit, se pare, niciodată pe deplin de-a lungul milenarei și tulburatei noastre istorii. Oricum, le căutăm în continuare, chiar dacă, pentru moment, se pare că am rătăcit (pentru a câta oară!) drumul.

P. R.: *Care credeți că este azi, în acest an de grație, condiția intelectualului român, privind retrospectiv la cei 32 de ani de libertate, de democrație „deosebit" de originală. Pe unde se află această ființă, în această lume bulversată de crize, pandemie, de zvonistică și chiar de fenomene meteorologice extreme?*

Ch. T.: După treizeci și doi de ani de libertate, intelectualul român mi se pare o specie pe cale de dispariție. Locul său este luat de posesorul de diplome doctorale, obținute multe dintre ele se știe cum. Nu prea mai avem intelectuali, în schimb ne-am umplut de doctori care mișună peste tot, zbenguindu-se, mulți dintre ei, fericiți în valurile călduțe ale mării unui *semidoctism doct*, alimentat în permanență de un sistem educațional învârtit și răsucit de atâtea ori, încât nimeni nu mai știe ce e de capul lui. Ce să mai vorbim, știți și dumneavoastră la fel de bine ca mine la ce mă refer. Numărul lor impresionant îmi aduce în memorie vorbele decanului meu de la Litere de la Universitatea din Chișinău, care spunea, referindu-se la prorectorii lor de la începutul anilor '90: „La noi, dacă dai cu piatra într-un câine, nimerești într-un prorector". Ce bine că, dincoace de Prut, nu prea mai umblă câinii de capul lor, pe stradă! Doctorii pot să stea liniștiți. Neliniștiți rămân însă ceilalți, amețiți de sfaturi și de povețe care de care mai „docte" din care nu pricep o iotă sau, dacă cred că pricep ceva, ar fi fost mai fericiți dacă nu ar fi priceput nimic.

P. R.: *Apropo de zvonuri, de știri false, de fake news (să fim în ton cu moda, nu?). Din punct de vedere filosofic, cum caracterizați această stare de lucruri? Că tot vorbim de o „invenție", vreau să vă reamintesc – trebuie să mai și râdem! – de definiția dată zvonului de Tudor Mușatescu în* ***Dicționarul umoristic la limbii române***: *„Zvon: Știre în neștire".*

Ch. T.: Din punct de vedere filosofic, îți vine să tai poala și să fugi. Glumesc. În toată tevatura asta, cel mai bine e să rămâi filosof, cum se zice, să-ți păstrezi calmul și, mai cu seamă, mintea la locul ei și să cauți, pe cât se poate, să alegi grâul de neghină. Nefericirea cea mare este însă că grâul curat nu se mai prea zărește și îți rămâne să alegi doar între minciuni și jumătăți de adevăruri, datorate fie relei voințe, fie necunoașterii sau cunoașterii incomplete. Până la urmă însă, nimic nou sub soare, oamenii au mințit și au bârfit de când lumea. Necazurile au apărut abia atunci când aceste tare omenești au fost ridicate la rang de sistem, primind numele pompos de manipulare.

Dincolo de minciunile și istorioarele de sorginte autohtonă, care ne fac să sărim într-un picior, atunci când cresc prețurile, de exemplu, de bucurie că au crescut mai puțin decât se zvonea sau că au crescut salariile cu câteva procențele, când se zicea că nu vor crește deloc, ne confruntăm astăzi cu o avalanșă de minciuni și de jumătăți de adevăruri de calibru greu, care ar trebui să ne pună serios pe gânduri, căci ele reprezintă un fel de trimitere a tătarilor „în pradă", fapt care anunța la noi, în epoca medievală, un război iminent cu turcii, dacă îmi îngăduiți această evocare istorică. Altfel spus, toată această campanie de știri false, ale cărei ținte nu suntem numai noi, demonstrează, pe de o parte, deteriorarea rapidă a relațiilor dintre cei trei poli de putere ai lumii contemporane, Occidentul, Rusia și China, iar pe de alta, vestește imposibilitatea găsirii unor soluții viabile la nivel mondial în scopul gestionarii unor crize din ce în ce mai acute, care se îndreaptă deja spre confruntări deschise de un nivel superior celui actual. Firește că, într-o astfel de situație limită, capacitatea superioară de alegere a grâului de neghină nu-ți va lungi zilele, dar îți va da satisfacția, oricât de deșartă ar fi ea, că măcar nu ai murit prostit, mințit și manipulat.

P. R.: *Știu că vă place șahul, supranumit jocul minții.*

Ch. T.: Da, joc șah, de obicei seara sau noaptea, ori de câte ori vreau să-mi pun ordine în gânduri. Joc împotriva calculatorului și îl învinge aproape întotdeauna, deși nu-mi propun în mod special acest lucru. Este o pasiune veche… Joc șah cam de pe la cinci ani. Întâi am jucat cu tata care m-a învățat să mut piesele. Și, de antrenat, tot cu el m-am antrenat, ca să zic așa. Îmi amintesc că, pe la treisprezece ani, am făcut o pneumonie care m-a ținut în pat câteva luni bune… Îmi omoram timpul citind și, ca să-mi odihnesc ochii, jucând șah. Tatăl meu, pe care l-am pierdut de curând, era artist plastic, sculptor, și avea mereu câte ceva de făcut, dar, cu toate acestea, de șah nu avea cum scăpa. Când nu-l aveam pe el la îndemână, dezlegam problemele de șah ale Elisabetei Polihroniade și ale Margaretei Perevoznic, publicate în fiecare vineri în revista „Cronica" (astăzi „Cronica veche"). În rest, jucam cu oricine se ivea ocazia, și care, bineînțeles, nu juca la nivelul numit astăzi „maimuță" (mutarea la întâmplare a pieselor, fără niciun fel de strategie). În studenție, am continuat, căci prietenul meu italian, Graziano Segatto, era și el un pasionat al acestui joc și un adversar destul de redutabil. În plus, era și foarte ambițios. De multe ori, când nu reușea să câștige, îmi

spunea: „Lase-me se kistig si eu o partida, ca se pot dormi la nopte".

P. R.: *Și acum sunteți în lupta cu calculatorul pe care-l învingeți…*

Ch. T.: Da. Și nu numai la șah. Calculatorul este o pasiune și aș putea afirma că nu sunt doar un simplu utilizator.

P. R.: *Vă propun să vă imaginați lumea ca o tablă de șah, iar țările, piesele. Din punctul dvs. de vedere, al filosofului, al omului cetății, cum arată această hartă, pe care o priviți ca pe o tablă de șah?*

Ch. T.: Foarte interesantă comparația. Lumea și oamenii care o populează constituie într-adevăr, aidoma jocului de șah, un teatru de război, unul în care pionii, caii și nebunii mor, pe uscat și pe mare, alături de regii și de reginele lor, de foame, de sete, de viruși, de gloanțe, de epuizare, de frig, de căldură, în timp ce turnurile încep să li se năruiască de prea multă apă, de prea mult soare și de prea mult vânt, de prea multă minciună care înăbușă și ultimele fărâme de adevăr, multe dintre care se dovedesc și ele, până la urmă, tot minciuni. Pe tabla de șah a lumii, oamenii mor din cauză de prea mult. Iar aceasta se coșcovește și pătratele încep să se distingă din ce în ce mai greu din cauza atâtor mutări. Mutări greșite, apoi refăcute iar și iar, la fel de greșit, aproape la nesfârșit. Dar, dacă o tablă de șah ponosită o poți schimba cu alta nouă, ce te faci cu pământul, când numai pe el îl ai? Și începi, speriat, să muți la întâmplare, bâjbâind, cu speranța că ai mutat unde trebuie. Însă tabla de șah continuă să se deterioreze, până când nu mai știi încotro s-o apuci. Atunci începi să te gândești, mult prea târziu, dacă nu cumva poți să-ți aduni piesele rămase, și ele tocite și decolorate din pricina acestui du-te vino bezmetic, și să pornești în căutarea unei alte, dar mult prea ipotetice, table de șah.

Fragmente din vol. *Convorbiri insomniace în regatul ideilor. Pușa Roth în dialog cu Christian Tămaș*, în curs de apariție la Editura Ars Longa, col. „Summa cum laude".

„Nimic nu mai are și nu va mai avea importanța de odinioară, fiindcă lumea se schimbă și oamenii împreună cu ea. Și apoi, în foarte multe domenii, ce a fost de spus s-a cam spus."

Christian Tămaș (n. 13 noiembrie 1964, comuna Letca, jud. Sălaj), scriitor, orientalist, doctor în filosofie, traducător din opt limbi străine. Licențiat în limba și literatura arabă la Universitatea din București. Masterat în educația adulților la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași (2006). Doctor în filosofie la aceeași universitate, cu teza *Strategii de comunicare în Coran* (2007). Profesor universitar, editor, referent științific al Editurii Ars Longa din Iași. Membru al Uniunii Scriitorilor din România, Consilier pentru Științe Umaniste, International Biographical Centre, Cambridge (Marea Britanie).

Volume publicate (selectiv): *Cavalerul negru*, roman, Iași, Editura Junimea, 1992; *Blestemul catharilor*, roman, Graphix, 1993, *Labirint*, roman, Iași, Ars Longa, 1995; *Liniștea albă*, proză scurtă, Ars Longa, 2004; *Un nume pe nisip*, roman, Ars Longa, 2019; *Trezirea la nemurire*, Ars Longa, 1997; *Crize contemporane: disoluția sacrului,* Ars Longa, 2003; *Crize contemporane: ofensiva islamului*, Ars Longa, 2004; *Strategii de comunicare în Coran*, Ars Longa, 2007; *Communication strategies in the Qur'an*, Lambert Academic Publishing, Saarbruchen, 2011; *(E)l. Avatarurile unui articol hotărât*, Ars Longa, 2012; *Modelul medinian și islamul global*, Ars Longa, Iași, 2014; *Umanism și alteritate în islam*, Ars Longa, 2015.

Traduceri (selectiv) **– din arabă**: Abd al-Rahman al-Sharqawi, *Vise mărunte (Ahlam saghira)*, Graphix, 1992; *7 nuvele arabe*, Ars Longa, 2014; **în arabă**: Cornelia Costin, *Roua dimineților uitate)*, Ars Longa, 2017;

din engleză: Michael Paul Gallagher, *Ajută necredinței mele*, Ars Longa, 1996; Aine Ní Ghlinn, *Lacrimi nevărsate*, Ars Longa, 1999; Seán Ó Tuama, *Moarte în țara tinereții*, Ars Longa, 1999; Nuala Ní Dhomhnaill, *Păpușa spartă*, Ars Longa, 2001; Pearse Hutchinson, *Poeme alese*, Ars Longa, 2003; Benjamin A. Kranc & K. Roman, *Totul despre Canada*, Ars Longa, 2002; Peter Fallon, *Știri din lume*, Ars Longa, 2003; Vona Groarke, *Zbor*, Ars Longa, 2003; John B. Keane, *Un taur în august*, Ars Longa, 2004;

din franceză: Pierre Louys, *Psyché*, Mediapress, 1994; Pierre Dumoulin, *Apocalipsa*, Ars Longa, 2003; Denis Emorine, *Triptic venețian*, Ars Longa, 2014, *Psalmii minciunii*, Ars Longa, 2016, *Valsuri triste,* Ars Longa, 2016; Louis-Philippe Hébert, *Spectacolul morții*, Ars Longa, 2020; **în franceză**: Dorel Vișan, *Psaumes*, Ars Longa, 2013;

din irlandeză: seria de poeți irlandezi contemporani la Editura Ars Longa, 1998–2010: Gabriel Rosenstock, Cathal O'Searcaigh, Seosamh O'Guairim, Colm Breathnach, Micheál Ó Conghaile, Michael Davitt, Gearoid Mac Lochlainn, Liam Ó Muirthile, Biddy Jenkinson, Celia de Fréine, Louis de Paor, Jackie Mac Donncha, Bríd Ní Mhóráin, Dairena Ní Chinnéide, Seán Ó Curraoin, Micheal O'Siadhail;

din italiană: Tadeusz Rostworowski, *Din gândirea filosofică a Papei Ioan Paul al II-lea*, Ars Longa, 1994; Marko I. Rupnik, *În focul rugului aprins*, Ars Longa, 1997; Michelina Tenace, *Anticristul,* Ars Longa, 1997; Gaetano Mollo, *Dincolo de angoasă. Educația etico-religioasă la Søren Kierkegaard*, Ars Longa, 2000; Marco Bandini, *Epistole către Sfântul Scaun*, Ars Longa, 2008;

din portugheză: Victoriano Baquero, *Afectivitatea integrată eliberatoare*, Ars Longa, 1997;

din spaniolă: Sfânta Tereza din Ávila, *Cartea vieții mele*, Institutul European, 1994, *Castelul interior*, Ars Longa, 1995, *Drumul perfecțiunii*, Ars Longa, 1995, *Întemeierile*, Ars Longa, 1998; Sfântul Ignațiu de Loyola, *Exerciții spirituale*, Polirom, 1996; Francisco Fernández Carvajal, *De vorbă cu Dumnezeu*, vol. I–VII, Ars Longa, 1998, 2000, 2001, 2003, 2005, 2007, 2009; José María Paz Gago, *Manual pentru îndrăgostirea prinților*, Ars Longa, 2009; **în spaniolă**: în seria volumelor multilingve de poeme de Lucian Blaga, Ars Longa, 2006–2015; Dorel Vișan, *Salmos*, Ars Longa, 2010, *Hablar con el Señor,* Ars Longa, 2017;

din catalană: Carles Miralles, *Orașul cu platani*, Ars Longa, 2007, *Dulci și aspre*, Ars Longa, 2008, *Umbra nopții, ca de sânge*, Ars Longa, 2010, *Anotimpurile Barcelonei* (dialoguri realizate de Pușa Roth), Ars Longa, 2011.